

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือต่างกันย่อมเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความต้องการของแต่ละบุคคล ผลประโยชน์ที่แตกต่างกันนี้ถ้าเกิดขัดกัน อาจนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งภายในสังคม ซึ่งความขัดแย้งนี้อาจจะเกิดจากปัจจัยกระตุ้นที่มาจากภายนอก อันได้แก่ การดำเนินงานของภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญ หรือเกิดจากปัจจัยภายในสังคม ซึ่งได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ระบบสังคม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ เป็นต้น

โดยทั่วไปความขัดแย้งมีอยู่ 3 ประเภทคือ ความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล ความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับกลุ่มบุคคล องค์กรกับองค์กร และมีหลายระดับตั้งแต่ระดับท้องถิ่น อาเภอ จังหวัด จนถึงระดับชาติ (ปรียาพร วงศ์อนุกรโรจน์, 2535 หน้า 187-188) และในทางสังคมวิทยา ถือว่าความขัดแย้งเกิดขึ้นเพราะภาวะความไม่สมดุลของความแตกต่างระหว่างบุคคล หรือกลุ่มคน ซึ่งอาจเป็นความแตกต่างกันในทางเชื้อชาติ ศาสนา หรือทางวัฒนธรรม ตลอดจนทัศนคติหรือลัทธินิยม นอกจากนี้ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือผลประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มคนแต่ละกลุ่มพยายามจะรักษาผลประโยชน์ของตน เมื่อพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนก็อาจทำให้ไปขัดแย้งกับผลประโยชน์ของกลุ่มอื่น การขัดแย้งกันในผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา ศาสนา หรือทรัพยากรธรรมชาติ นับได้ว่าเป็นการทำลายความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนที่ส่งผลเสียหายต่อสังคม โดยส่วนรวมในระดับที่แตกต่างกัน

ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์กันในชุมชน ชาวชนบทย่อมคิดหาวิธีการจัดการกับปัญหาดังกล่าวซึ่งอาจเป็นวิธีการแบบลองผิดลองถูกในระยะแรก เมื่อไม่บรรลุผล ชาวชนบทก็คิดหาวิธีการใหม่ เมื่อตระหนักว่าวิธีการใหม่นั้นต้องใช้ความรู้และทักษะใด ๆ ที่ตนยังขาดอยู่ ก็มีการชวนช่วยหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางการศึกษาผู้ใหญ่เชิงมนุษยนิยม ที่ว่าบุคคลมีเสรีภาพในการเรียนรู้ใดๆ ตามความต้องการของตนเอง เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาทางเลือกที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา การเลือกทางเลือกที่ไม่เหมาะสมได้ก่อให้เกิดความเสียหายหรือทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปอีก ดังเช่นตัวอย่างกรณีชาวบ้านยกพวกเผาบ้านพักของหน่วยงานเลี้ยงสุกรของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด จังหวัดลำพูน เนื่องจากเกิดมลภาวะจากการเลี้ยงสุกรของบริษัทดังกล่าว (ฝ่ายข่าว อ.ส.ม.ท. ลำพูน, พศจิกายน 2535) การประท้วงของชาวนาจังหวัดกำแพงเพชร เมื่อเดือนพฤษภาคม 2536 เนื่องจากราคาข้าวตกต่ำจนเป็นเหตุให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บหลายราย อีกทั้งเกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจหลายด้าน เพราะการคมนาคมช่วงจังหวัดกำแพงเพชรถึงจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นถนนสายหลักสู่กรุงเทพฯ ต้องถูกปิดลง ทำให้สินค้าที่ต้องขนส่งผ่านเส้นทางดังกล่าวได้รับความเสียหาย (ไทยรัฐ 8 พฤษภาคม 2536, หน้า 18) ตลอดจนกรณีมีความขัดแย้งเรื่องที่ทำกินระหว่างชาวบ้านเขาหัวน้ำผุด ป่าดงใหญ่กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เมื่อปี พ.ศ. 2532 ที่มีความรุนแรง กระทั่งมีการยิงปืนสู้กัน และชาวบ้านยกพวกเข้าทำลายแปลงยูคาลิปตัสและเรือนเพาะชำของรัฐเสียหาย ทั้งนี้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ในที่ทำกิน ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนั้นพระประจักษ์ กุศลจิตโต พระอนุรักษธรรมชาติในขณะนั้นได้ถูกจับข้อหาบุกรุกป่าสงวน ("หลวงพ่อบุญประจักษ์แสดงธรรมคุ้มครองป่าขวางอำนาจเถื่อน" สารคดีฉบับที่ 75 ปีที่ 7 พฤษภาคม 2534, หน้า 19-106) และเมื่อเดือนมีนาคม 2537 ชาวบ้านหัวน้ำผุด ได้เกิดปะทะกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอีก ยังผลให้ได้รับบาดเจ็บด้วยกันทั้งสองฝ่ายเป็นต้น (กรุงเทพธุรกิจ 3 มีนาคม 2537, หน้า 1) จะเห็นได้ว่า กระบวนการจัดการที่ไม่เหมาะสมสำหรับปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาลแล้ว ยังส่งผลให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปอีกด้วย

เกี่ยวกับการจัดการกับความขัดแย้งนั้น ได้มีผู้ทำการศึกษาแล้วหลายท่านเช่น ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2526, หน้า 45-126) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาในภาคเหนือ ซึ่งมุ่งหาคำตอบว่า ชาวนามีพฤติกรรมทางการเมืองอย่างไรในสภาวะการขัดแย้งต่าง ๆ กันมีการต่อสู้แย่งชิงผลประโยชน์กันอย่างไร แอนดรู เทอร์ตัน (Andrew Turton ในอนันตยา ฤชชกุล, 2533, หน้า 23-24) ศึกษาอำนาจท้องถิ่น กลุ่มผู้นำอำนาจและเครือข่ายพันธมิตรต่าง ๆ ว่าเป็นตัวกลางอันสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเป็นเครือข่ายความเชื่อมโยง และเป็นการชี้บอกแหล่งที่มาของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มแคว้นรัฐและทุนนิยม กับผู้ผลิตในชนบท และอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2524, หน้า 64 - 93) ศึกษาความขัดแย้งในการใช้แรงงานในชนบทภาคเหนือของไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ขณะนี้จากการศึกษาเอกสารยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดทำการศึกษาสภาพและความรุนแรงของความขัดแย้งและการจัดการกับความขัดแย้งดังกล่าวในแง่มุมมองทางการศึกษาโดยตรง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจและมุ่งแสวงหาความรู้ที่เกี่ยวกับสภาพและความรุนแรงของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน การจัดการกับความขัดแย้ง โดยชุมชนมีส่วนร่วมทั้งในกระบวนการ วิธีการ และการใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการจัดการกับความขัดแย้งนั้น ๆ โดยเน้นศึกษาในแง่มุมมองทางการศึกษาเป็นหลัก และได้ศึกษาเฉพาะกรณีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างชุมชนกับบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรภายนอกชุมชน ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมถึงสภาพและความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยผลของการวิจัยครั้งนี้ น่าจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนให้ความรู้แก่ชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาทางเลือกที่เหมาะสมในการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกลุ่มองค์กรหรือบุคคลภายนอก
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชนของชาวชนบทในจังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทราบถึงสภาพและความรุนแรงของความขัดแย้ง และการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน
2. ผลของการศึกษา สามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของชุมชน เพื่อที่จะสามารถพัฒนาทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการจัดการกับความขัดแย้งต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องด้วยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย เรื่องการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชน โดยที่คู่พิพาทเป็นหน่วยราชการที่เกี่ยวกับความมั่นคงหน่วยหนึ่ง และด้วยเหตุผลทางด้านความปลอดภัยของทุกฝ่าย และเพื่อมิให้เป็นการตอกย้ำความขัดแย้ง ผู้วิจัยจึงใคร่ขอใช้นามสมมุติกับชื่อสถานที่หน่วยงานต่างๆ ตลอดจนผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคน โดยให้ชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านป่าตาล และให้ชื่อหน่วยราชการคู่พิพาทว่า หน่วยพิเศษ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาสภาพและความรุนแรงของความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับกลุ่มองค์กร หรือบุคคลภายนอก รวมทั้งศึกษาถึงกระบวนการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน โดยครอบคลุมเนื้อหาดังต่อไปนี้

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม (กลุ่ม องค์กร สถาบัน ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ) และการปกครองท้องถิ่น

1.2 สภาพความขัดแย้ง ซึ่งได้แก่ ปรัชญาการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนกับกลุ่ม องค์กร หรือบุคคลภายนอกชุมชน ในเรื่องผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติ

โดยศึกษาว่าความขัดแย้งนั้นมีสภาพและความรุนแรงเป็นอย่างไร สาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง หรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง เช่น สภาพทางธรรมชาติและสังคมของชุมชน ระบบนิเวศวิทยา ของชุมชน ความกดดันทางสังคมและโครงสร้างทางอำนาจในชุมชน หรือจากภายนอกที่มีผลกระทบ ต่อปัญหาความขัดแย้ง

1.3 การจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งได้ทำการศึกษากระบวนการของการ จัดการ และองค์ประกอบทั้งด้านวิธีการ เทคนิค ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อการ จัดการกับความขัดแย้ง

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาครอบคลุมทั้งปรากฏการณ์และความรุนแรงของความขัดแย้ง และ กระบวนการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบันเพื่อให้ทราบถึงสภาพ ปัญหา และกระบวนการจัดการกับปัญหาที่ชุมชนได้สรรหาข้อมูลที่จำเป็นมาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการตัดสินใจแก้ปัญหา ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการ ดังกล่าว

2. ขอบเขตของพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะของพื้นที่ที่ทำการวิจัยไว้เป็นเกณฑ์ล่วงหน้าคือ เป็นหมู่บ้าน หรือชุมชนชนบทของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีประชากรประมาณ 100 ครอบครัว และเป็นชุมชนที่ได้ เกิดความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก และเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ไม่ ไกลจากพื้นที่ปฏิบัติงานของผู้วิจัยเพื่อความสะดวกในการเดินทาง ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ สำหรับเป็นพื้นที่ทำการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประชากรประมาณ 100 ครอบครัว และมีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมู่บ้านนี้ ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 20 กิโลเมตร และตั้งห่างจากที่ว่าการ อำเภอประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านป่าตาล จังหวัดเชียงใหม่

3. ขอบเขตของประชากร

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้ง ประเภทกลุ่มบุคคล และองค์กร ในระดับท้องถิ่นระหว่างชุมชนกับองค์กรภายนอก ซึ่งประกอบด้วยคูพิพาท และบุคคลที่สามที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกศึกษากลุ่มประชากรทั้ง 2 กลุ่ม ดังกล่าวซึ่งได้แก่ คูพิพาท และบุคคลที่สาม ดังต่อไปนี้

3.1 คูพิพาท

ประชากรในพื้นที่ชุมชน ซึ่งได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มองค์กร และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คืออดีตเจ้าอาวาสวัดป่าตาล และเจ้าอาวาสวัดป่าตาลคนปัจจุบัน แก่เหมือนแก่ฝ่าย คณะกรรมการวัด คณะกรรมการเหมืองฝาย นอกจากนี้ก็มีสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน กับอีกฝ่ายหนึ่งคือกองกำลังในหน่วยพิเศษจังหวัดเชียงใหม่

3.2 บุคคลที่สาม

องค์กรเอกชน

- เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิแห่งหนึ่ง
- เจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน
- เจ้าหน้าที่จากสภานายความภาค

เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐบาล

- ปลัดอำเภอผู้รับผิดชอบพื้นที่
- เกษตรตำบล
- พัฒนาการตำบล
- ครู อาจารย์ในหมู่บ้านที่ทำการศึกษา

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การต่อสู้กันเพื่อความต้องการ หรือความมุ่งหมายในทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดของบุคคลสองฝ่าย

การจัดการกับความขัดแย้ง เป็นการวินิจฉัยสภาพการณ์และสาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง และพิจารณาว่าควรดำเนินการอย่างไร เพื่อทำให้ความขัดแย้งนั้นหมดไปหรือคลี่คลายไปในทางที่ดี

กระบวนการจัดการกับความขัดแย้ง เป็นการจัดการกับความขัดแย้งอย่างเป็นกระบวนการ กล่าวคือ มีการแก้ไขปัญหอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การตระหนักถึงปัญหา การกำหนดปัญหา การตัดสินใจเลือกวิธีการที่จะใช้แก้ปัญหา การกำหนดทางเลือก การทดสอบความเป็นไปได้ของทางเลือกต่าง ๆ การตัดสินใจเลือกทางเลือก การวางแผนเพื่อการปฏิบัติ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผล และการติดตามผล

ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ น้ำ สัตว์ป่า ก๊าซธรรมชาติ น้ำมัน ถ่านหิน และดิน เป็นต้น สำหรับดินนั้น ในที่นี้หมายถึง พื้นที่ทำกินเท่านั้น มิได้หมายความว่าในด้านความอุดมสมบูรณ์

กรอบแนวคิดการวิจัย

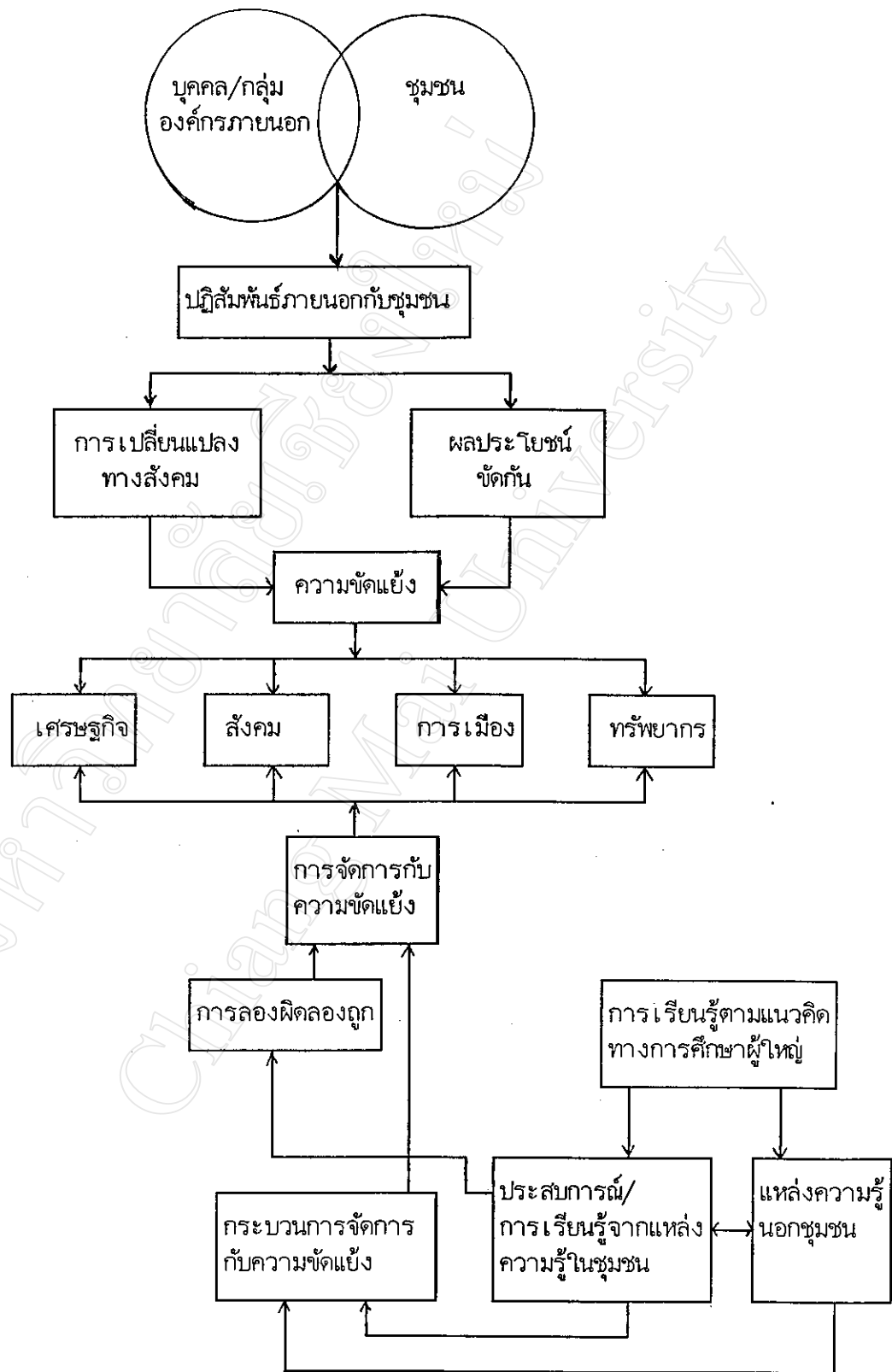
ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้หลายแนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการวิจัย คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะโครงสร้างของสังคมชนบท เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมของชุมชนชนบท
2. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สำหรับอธิบายและกำหนดองค์ประกอบเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนชนบท
3. แนวคิดความขัดแย้ง สำหรับอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน
4. แนวคิดการจัดการกับความขัดแย้ง สำหรับอธิบายเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งของชุมชน

5. แนวคิดของปรัชญาทางการศึกษาผู้ใหญ่เชิงมนุษยนิยม สำหรับอธิบายการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ในเชิงการศึกษา

ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ดังต่อไปนี้

เมื่อบุคคลกลุ่มองค์กรภายนอกและชุมชน มีปฏิสัมพันธ์กัน การมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือต่างกันย่อมเกิดขึ้นได้ ผลประโยชน์ที่แตกต่างกันเมื่อขัดกันก็ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งอาจเป็นความขัดแย้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อชาวบ้านตระหนักว่าได้เกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว ในช่วงแรก ๆ ชาวบ้านได้ใช้วิธีการแบบลองผิดลองถูก โดยอาศัยความคิดของผู้นำชุมชนเป็นหลักในการตัดสินใจเลือกวิธีดำเนินการ ช่วงแรก ๆ นี้การจัดการกับความขัดแย้งจึงเป็นไปแบบไม่เป็นกระบวนการที่สมบูรณ์ครบทุกขั้นตอน การตัดสินใจใด ๆ ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้จากประสบการณ์และแหล่งความรู้ภายในชุมชน ประกอบกับการเรียนรู้จากภายนอกชุมชนผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ และโทรทัศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรียนรู้จากข่าวคราวการต่อสู้ของกลุ่มอื่น ๆ ในประเด็นปัญหาที่ใกล้เคียงกัน หรือเรื่องเดียวกัน แต่ตัดสินใจเลือกทางเลือกสำหรับการต่อสู้เอง ซึ่งผลที่ออกมานอกจากจะไม่สามารถแก้ไข้ปัญหาได้แล้ว แต่อาจทำให้สภาพการณ์เลวร้ายลงไปอีก ถ้าหากการเลือกสรรนั้นไม่เหมาะสม ต่อมาเมื่อชาวบ้านตระหนักว่าการลองผิดลองถูกดังกล่าวไม่สามารถช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการกับปัญหาได้ ชาวบ้านจึงระดมสมองกันอีกเพื่อสรุปผลการเรียนรู้จากประสบการณ์ และหาความรู้ที่จำเป็นจากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปรัชญาทางการศึกษาผู้ใหญ่เชิงมนุษยนิยมที่ว่า นอกเหนือจากการเรียนรู้จากประสบการณ์แล้ว ผู้ใหญ่จะเลือกเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองต้องการ เพื่อสามารถพัฒนาศักยภาพของตนในการดำเนินการใด ๆ รวมทั้งการจัดการกับความขัดแย้งในด้านต่าง ๆ ของชุมชนด้วย

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย